

OPTYMALIZACJA STATYCZNA PROCESU ODWADNIANIA OSMOTYCZNEGO I PRZECHOWYWANIA TRUSKAWEK

Przemysław Bartosik, Leon Kukielka

Katedra Mechaniki Technicznej i Wytrzymałości Materiałów, Politechnika Koszalińska

Agnieszka Plawgo

Katedra Biochemii i Biotechnologii, Politechnika Koszalińska

Streszczenie. Przedstawiono wyniki badań dotyczące określenia wpływu parametrów odwadniania osmotycznego na następujące cechy truskawek: zawartość ekstraktu, kwasowość ogólną, wielkość wycieku rozmrażalniczego oraz masę suchej substancji. Proces usuwania wody prowadzony był w roztworach sacharozy o stężeniach 30, 47,5 i 65% przez 6, 15 i 24 h. Następnie owoce zostały zamrożone i przechowywane przez 3 miesiące. Wyznaczono modele cech produktów w funkcji czasu przechowania zamrażalniczego oraz zbiór rozwiązań polioptymalnych (niezdominowanych) ze względu na różne kryteria optymalizacji.

Słowa kluczowe: odwadnianie osmotyczne, truskawki, optymalizacja

Wprowadzenie

Odwadnianie osmotyczne jest jednym ze sposobów usuwania wody, który umożliwia opracowanie technologii w dużym stopniu zachowujących wartości odżywcze i sensoryczne utrwalanej żywności [Kowalska, Lenart 2005].

W ostatnich latach odwadnianiu osmotycznemu poświęcono wiele uwagi ze względu na to, że obniżona zawartość wody wpływa na przedłużenie trwałości produktu, zaś większa koncentracja soku komórkowego i obecność substancji osmotycznej poprawiają jego jakość i umożliwiają wykorzystanie do dalszej obróbki [Lazarides i in. 1995; Jarczyk i in. 1994].

Owoce, które uległy uprzedniemu odwodnieniu osmotycznemu ze względu na skład chemiczny i cechy sensoryczne mogą być poddawane mrożeniu. W procesie odwadniania osmotycznego zastosowanie znajdują zarówno owoce świeże jak i mrożone [Jarczyk i in. 1994]. Wprowadzenie określonych warunków odwadniania osmotycznego z udziałem innych sposobów utrwalania np. zamrażania stwarza możliwość wykreowania nowych atrakcyjnych dla konsumentów produktów [Kowalska, Lenart 2005].

Uzyskane w ten sposób produkty można wykorzystywać jako bakalie przy wypieku ciast cukierniczych oraz do produkcji jogurtów, wyrobów mlecznych i lodów [Matusek, Meresz 2002; Gruda, Postolski 1999].

Poszukuje się jednak takich modyfikacji procesu, aby uzyskać jak najlepszy produkt końcowy przy zredukowaniu kosztów [Kamińska, Lewicki 2005; Khin i in. 2005; Kowalska, Lenart 2003].

Cel i zakres pracy

Celem pracy było zbadanie wpływu parametrów odwadniania osmotycznego (czas procesu i stężenie roztworu osmotycznego) truskawek świeżych na następujące cechy: zawartość ekstraktu, kwasowość ogólną, wielkość wycieku rozmrażalniczego oraz masę suchej substancji. Następnie na tej podstawie wyznaczenie modeli cech produktów w funkcji czasu przechowania zamrażalniczego oraz wyznaczenie zbioru rozwiązań polioptymalnych (niezdominowanych) ze względu na różne kryteria optymalizacji.

W zakresie pracy ujęto określenie nastaw procesu, przy których uzyskać można produkt najwyższej jakości przy jednoczesnej minimalizacji kosztów.

Metodyka

Badania prowadzone były na podstawie 3-poziomowego planu eksperymentu. Materiałem badawczym były truskawki odmiany Polka. Surowiec w całości odwadniano w roztworach sacharozy o stężeniach 30, 47,5 i 65%, przy zachowaniu stosunku masy surowca do masy roztworu osmotycznego 1:4. Proces prowadzony był w temperaturze 20°C w czasie 6, 15 i 24 godzin. W zależności od stężeń roztworów i czasu trwania procesu uzyskano 9 kombinacji próbek do badań. Owoce po odwodnieniu odsączono, zapakowano do woreczków foliowych i poddano zamrażaniu. Co 6 tygodni próbki z każdej kombinacji rozmrażano przez 2h w powietrzu i po odsączeniu oznaczano: masę suchej substancji (przy użyciu wagi-suszarki Radwag WPE 30s), zawartość ekstraktu ogólnego metodą refraktometryczną przy użyciu refraktometru PZO RL 3 (wg. PN-90/A-75101.02/AZ1:2002), kwasowość ogólną metodą miareczkowania w obecności wskaźnika (wg PN-90/A-75101.04/AZ1:2002) oraz wielkość wycieku rozmrażalniczego. Wszystkie oznaczenia wykonywane były 3-krotnie.

Wyniki badań poddano analizie w programie Experiment Planner PL wersja 1.0. Do optymalizacji wykorzystany został program Matlab 7.0.

Wyniki badań i ich analiza

Tabela 1 przedstawia uzyskane wyniki badań doświadczalnych.

Optymalizacja statyczna...

Tabela. 1. Wyniki badań
Table. 1. Research findings

Nr doświadczenia	Ekstrakt k_1 [%]	Kwasowość k_2 [-]	Sucha masa k_3 [%]	Wyciek k_4 [%]	Czas odw. x_1 [h]	Stężenie x_2 [%]	Czas przechowywania x_3 [tyg.]	$x_1^{(}$	$x_2^{(}$	$x_3^{(}$
1	20,34	0,742	22,6	3,76	24	0,65	12	1	1	1
2	16,76	0,512	25,4	10,65	24	0,65	6	1	1	0
3	18,33	0,797	22,5	34,75	24	0,65	0	1	1	-1
4	18,13	0,624	21,3	5,03	24	0,475	12	1	0	1
5	13,41	0,648	20,6	7,08	24	0,475	6	1	0	0
6	15,45	0,618	20,2	26,53	24	0,475	0	1	0	-1
7	15,32	0,569	19	6,62	24	0,3	12	1	-1	1
8	11,76	0,64	17,8	6,06	24	0,3	6	1	-1	0
9	11,82	0,506	17,1	30,18	24	0,3	0	1	-1	-1
10	17,13	0,792	20,5	7,61	15	0,65	12	0	1	1
11	12,56	0,76	19,6	6,2	15	0,65	6	0	1	0
12	14,75	0,67	19	22,18	15	0,65	0	0	1	-1
13	15,41	0,728	18,8	8,46	15	0,475	12	0	0	1
14	10,76	0,723	17,9	6,04	15	0,475	6	0	0	0
15	12,87	0,66	17,4	21,02	15	0,475	0	0	0	-1
16	13,68	0,663	17	9,3	15	0,3	12	0	-1	1
17	8,95	0,686	16,2	5,88	15	0,3	6	0	-1	0
18	10,99	0,651	15,7	19,85	15	0,3	0	0	-1	-1
19	14,32	0,768	19,5	10,02	6	0,65	12	-1	1	1
20	5,76	0,832	15,3	5,84	6	0,65	6	-1	1	0
21	12,82	0,646	16,8	17,19	6	0,65	0	-1	1	-1
22	12,68	0,833	16,1	11,9	6	0,475	12	-1	0	1
23	8,1	0,798	15,2	5,01	6	0,475	6	-1	0	0
24	10,29	0,705	14,7	15,52	6	0,475	0	-1	0	-1
25	11,85	0,64	14,6	5,68	6	0,3	12	-1	-1	1
26	7,25	0,813	14,3	8,26	6	0,3	6	-1	-1	0
27	7,81	0,678	12,8	11,91	6	0,3	0	-1	-1	-1

Wyniki badań opracowano statystycznie i otrzymano równania regresji cech produktu w funkcji zmiennych wejściowych, w postaci wielomianów drugiego stopnia z interakcjami:

$$k_1 = 5,1459 + 0,17478 \cdot x_1 + 7,2095 \cdot x_2 - 0,72759 \cdot x_3 + 0,23556 \cdot x_1 \cdot x_2 - 0,010228 \cdot x_1 \cdot x_3 - 0,43937 \cdot x_2 \cdot x_3 + 0,093968 \cdot x_3^2 + 0,024339 \cdot x_1 \cdot x_2 \cdot x_3, \quad (1)$$

$$k_2 = 0,95541 - 0,021356 \cdot x_1 - 0,46376 \cdot x_2 - 0,018203 \cdot x_3 + 0,034466 \cdot x_1 \cdot x_2 + 0,001393 \cdot x_1 \cdot x_3 + 0,087953 \cdot x_2 \cdot x_3 - 0,00079439 \cdot x_3^2 - 0,0041131 \cdot x_1 \cdot x_2 \cdot x_3, \quad (2)$$

$$k_3 = 11,882 + 0,065397 \cdot x_1 + 2,1714 \cdot x_2 - 0,030159 \cdot x_3 + 0,48571 \cdot x_1 \cdot x_2 + \\ + 0,003836 \cdot x_1 \cdot x_3 + 0,1746 \cdot x_2 \cdot x_3 + 0,0055556 \cdot x_3^2 - 0,0084656 \cdot x_1 \cdot x_2 \cdot x_3, \quad (3)$$

$$k_4 = 11,878 + 0,39849 \cdot x_1 - 0,057143 \cdot x_2 - 2,4538 \cdot x_3 + 0,44762 \cdot x_1 \cdot x_2 - \\ - 0,069161 \cdot x_1 \cdot x_3 - 0,52444 \cdot x_2 \cdot x_3 + 0,24155 \cdot x_3^2 - 0,028783 \cdot x_1 \cdot x_2 \cdot x_3. \quad (4)$$

W celu przeprowadzenia procesu optymalizacji należało ustalić zmienne decyzyjne [Tarnowski 2001]. W przypadku optymalizacji procesu odwadniania osmotycznego truskawek zmiennymi decyzyjnymi były czynniki wejściowe z równań regresji: czas odwadniania x_1 , stężenie roztworu x_2 oraz czas przechowywania x_3 . Na każdą ze zmiennych zostały nałożone ograniczenia wynikające bezpośrednio z ich zmian w trakcie badań eksperymentalnych, a więc i z zakresu obowiązywania opracowanych równań regresji.

$$x_1 \in \langle 6; 24 \rangle \text{ [h]} \quad (5)$$

$$x_2 \in \langle 0,3; 0,65 \rangle \text{ [-]} \quad (6)$$

$$x_3 \in \langle 0; 12 \rangle \text{ [tyg]} \quad (7)$$

Proces optymalizacji podzielono na dwa etapy [Plawgo i in. 2009; 2009a]. W początkowym etapie uwzględniano jedynie kryteria związane z jakością produktu. Pierwszym z kryteriów jakości była zawartość ekstraktu k_1 . Przyjęto iż optymalna wartość tego kryterium powinna być jak najwyższa [Błoński i in. 1986]. Drugim kryterium była kwasowość produktu k_2 , przyjęto iż powinna być ona jak najmniejsza [Matusek i Meresz 2002; Puksza 2003]. Trzecim z kryteriów była masa suchej substancji w produkcie k_3 . Związana jest ona z ilością wody w produkcie, co bezpośrednio przekłada się na jego trwałość. Zatem k_3 powinno być jak największe [Błoński i in. 1986]. Ostatnim z kryteriów jakości była wielkość wycieku rozmrażalniczego k_4 . Wyciek rozmrażalniczy jest bezpośrednią informacją o stopniu zniszczenia struktur komórkowych produktu po rozmrożeniu, i z tego powodu powinien być on minimalny [Morejra i Sereno 2003; Palich i Puksza 2001].

Minimalizowana funkcja celu dla pierwszego etapu przyjmuje postać:

$$f_{\text{jakość}} = \sum_{i=1}^4 w_i \cdot f_{\text{cel}_i} \rightarrow \min, \quad (8)$$

gdzie:

$$f_{\text{cel}_i} = \frac{k_i \text{ max} - k_i(x_1, x_2, x_3)}{k_i \text{ max} - k_i \text{ min}}, i=1, 3; \quad f_{\text{cel}_i} = \frac{k_i(x_1, x_2, x_3) - k_i \text{ min}}{k_i \text{ max} - k_i \text{ min}}, i=2, 4, \quad (9)$$

oraz:

$$\sum_{i=1}^4 w_i = 1. \quad (10)$$

W drugim etapie optymalizacji dodano kryteria związane z kosztami produkcji i przechowywania produktu. Jako pierwsze kryterium należy wymienić koszty związane

z czasem odwadniania osmotycznego. Powinien być jak najkrótszy, jest on bowiem bezpośrednio związany z czasem wytworzenia produktu. Drugie kryterium dotyczyło kosztów samego roztworu osmotycznego, które powinny być jak najmniejsze. Trzecim był zysk związany z możliwością długiego przechowywania produktu i powinien być on jak największy. Nie wprowadzone zostały żadne oznaczenia symboliczne tych kryteriów, ponieważ są one bezpośrednio powiązane z odpowiednimi pojedynczymi zmiennymi decyzyjnymi. Funkcja celu dla drugiego etapu przyjmuje postać:

$$f_{cel} = w_{og} \cdot f_{jakość} + (1 - w_{og}) \cdot f_{koszty} \quad (11)$$

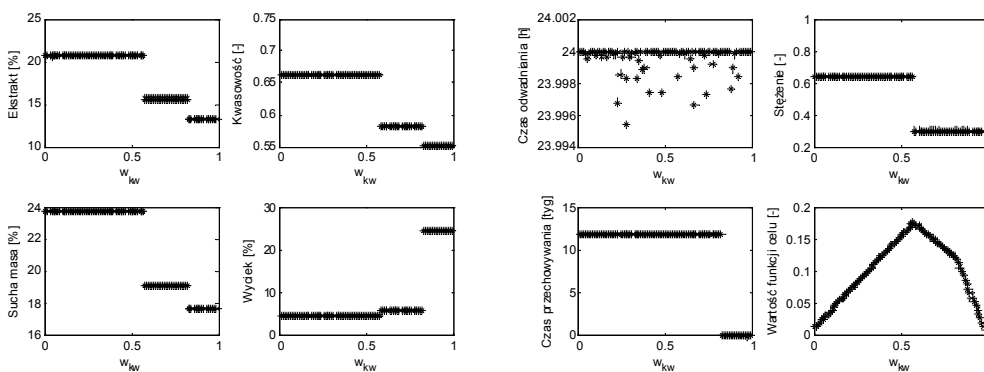
$$f_{koszty} = \sum_{i=5}^7 w_i \cdot f_{cel\_i} \quad (12)$$

$$f_{cel\_i} = \frac{x_i - x_i \min}{x_i \max - x_i \min}, i=5, 6; f_{cel\_7} = \frac{x_7 \max - x_7}{x_7 \max - x_7 \min} \quad (13)$$

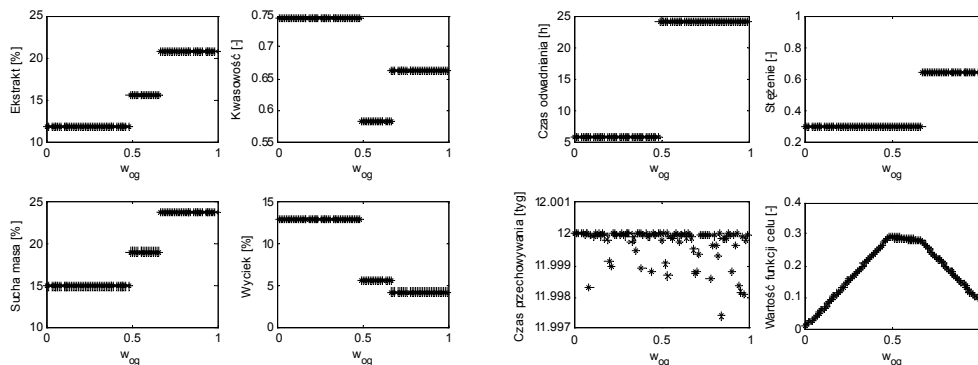
$$\sum_{i=5}^7 w_i = 1 \text{ i } w_{og} \in \langle 0; 1 \rangle \quad (14)$$

Rysunek 1 przedstawia wartości kryteriów i zmiennych decyzyjnych dla pierwszego etapu polioptymalizacji w funkcji wagi kryterium kwasowości produktu.

Wagi dla trzech pozostałych kryteriów były dzielone w stosunku 1/3 dla każdej z nich. Rysunek 2 przedstawia wyniki drugiego etapu polioptymalizacji w funkcji wagi ogólnej. Wagi poszczególnych kryteriów były dzielone po równo, tzn. wagi kryteriów związanych z jakością produktu miały wartość 1/4, natomiast wagi związane z kosztami 1/3.

Rys. 1. Wyniki pierwszego etapu optymalizacji
 Fig. 1. Results of the first stage of optimization process

Rys. 2. Wyniki drugiego etapu optymalizacji
 Fig. 2. Results of the second stage of optimization process

Wnioski

Przedstawiony w pracy algorytm polioptymalizacji oraz aplikacja w programie Matlab umożliwiają wyznaczenie zbioru niezdominowanych wartości zmiennych decyzyjnych w badanym procesie odwadniania osmotycznego. Jednakże to od decydenta zależy, które rozwiązanie wybierze, a przedstawiony schemat postępowania należy traktować jedynie jako narzędzie wspomagające proces podejmowania decyzji.

Dla przyjętego skalarnego kryterium optymalizacji pokazana została jawna zależność pomiędzy jakością, a kosztami produktu.

Bibliografia

- Kowalska H., Lenart A.** 2005. Zmiany struktury tkanki roślinnej wywołane odwadnianiem osmotycznym. *Inżynieria Rolnicza*, Nr 9(69), s. 187-195.
- Lazarides H. N., Katsanidis E., Nicolaidis A.** 1995. Mass transfer kinetics during osmotic pre-concentration aiming at minimal solid uptake. *Journal of Food Engineering*, Nr 25, s. 151-165.
- Kamińska A., Lewicki P.** 2005. Metoda dehydrofreezing (D – F) – znaczenie i przyszłość. *Przemysł Spożywczy*, Nr 9, s. 12-15.
- Khin M., Zhou W., Perera C.** 2005. Development in the combined treatment of coating and osmotic dehydration of food – a review. *International Journal of Food Engineering*, Nr 1, s. 15-27.
- Gruda Z., Postolski J.** 1999. Zamrażanie żywności. WNT, Warszawa. ISBN 83-204-2332-5.
- Jarczyk A., Witter M., Matuska D.** 1994. Charakterystyka składu chemicznego i tekstury wybranych owoców odwodnionych osmotycznie i utrwalonych różnymi metodami. *Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny*, Nr 9, s. 22-24.
- Błoński Z., Jędrzejczak A., Wąsowicz L.** 1986. Ubytki naturalne zamrożonych owoców i warzyw powstające podczas ich przechowywania. *Chłodnictwo XXI*, 5, s. 19-22.
- Pukszta T.** 2003. Zmiany kwasowości mrożonych owoców podczas przechowywania. *Chłodnictwo XXXVIII*, 2, s. 34-35.

- Palich P., Puksza T.** 2001. Zmiany wielkości wycieku rozmrażalniczego owoców mrożonych. *Chłodnictwo* XXXVI, 1. s. 42-44.
- Matusek A., Meresz P.** 2002. Modelling of sugar transfer during osmotic dehydration of carrots. *Periodica Polytechnica Ser. Chem. Eng.*, 1–2. s. 83-92.
- Moreira R., Sereno A.** 2003. Evaluation of mass transfer coefficients and volumetric shrinkage during osmotic dehydration of apple using sucrose solutions in static and non – static conditions. *Journal of Food Engineering*, 57. s. 25-31.
- Kowalska H., Lenart A.** 2003. Zmiany współczynnika dyfuzji wody i substancji rozpuszczonych w owocach i warzywach odwadnianych osmotycznie, *Materiały X Sympozjum Suszarnictwa - pełne teksty wystąpień*, red. Pakowski Z., Politechnika Łódzka, Łódź. CD-ROM. s. 557-564.
- Tarnowski W.** 2001. Symulacja i optymalizacja w Matlab'ie. WSM Gdynia, ISBN 8387438812.
- Plawgo A., Szparaga L., Bartosik P., Kubiak M. S.** 2009. Static optimization of Osmotic dehydration and storage process of plums, *Food technology operations New vistas*, Wrocław, s. 233-240.
- Plawgo A., Szparaga L., Bartosik P.** 2009a. Optymalizacja statyczna procesu odwadniania osmotycznego i przechowywania śliwek. *Poliptymalizacja i Komputerowe Wspomaganie Projektowania*. Mielno. Tom VII. s. 97-104.

STATIC OPTIMIZATION OF OSMOTIC DEHYDRATION AND STORAGE PROCESS OF STRAWBERRIES

Abstract. The paper presents the results of the research concerning the influence of osmotic dehydration parameters on the following properties of strawberries: extract content, general acidity, volume of thawing spill and mass of dry matter. The water removal process was carried out in sucrose solutions (concentration 30, 47,5 and 65%) for 6, 15 and 24 hours. Then, the fruit were frozen and stored for 3 months. The experimental models of products properties in storage time function and the set of poly-optimal (undominated) results in view of various optimization criteria were determined.

Key words: osmotic dehydration, strawberries, optimization

Adres do korespondencji:

Przemysław Bartosik; e-mail: bartosikprzemyslaw@o2.pl
Katedra Mechaniki Technicznej i Wytrzymałości Materiałów
Politechnika Koszalińska
ul. Raclawicka 15-17
75-620 Koszalin